

Bartmiński, Jerzy

30 lat dobrych kontaktów etnolingwistów z Moskwy i z Lublina

Etnolingwistyka 22, 257-259

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Cenimy sobie to, że w roku 2005 w Moskwie staraniem prof. Swietłany Tołstojowej, z udziałem prof. Jeleny Bieriezowicz została wydana w Moskwie, w wydawnictwie Indrik, książka prof. J. Bartmińskiego *Jazykovej obraz mira, etnolingwističeskie očerki*. Jest godne podkreślenia to, że rosyjska publikacja otworzyła autorowi drogę na zachód Europy, bo właśnie replikę tej książki opublikowano w tym roku po angielsku w Londynie w wydawnictwie Equinox pt. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Okazuje się, że droga do Europy może prowadzić także przez Moskwę!

Dzięki intensywnej wymianie międzynarodowej wydawane przez Wydział Humanistyczny naszego uniwersytetu pismo „Etnolingwistyka” stało się od tomu 16. pismem międzynarodowym, jest firmowane przez Komisję Etnolingwistyczną Międzynarodowego Komitetu Sławistów. Ma klasę A, jest na tzw. polskiej liście filadelfijskiej. Obie Pa-

nie, które gościmy w murach naszej uczelni, mają w tym sukcesie pisma znaczący udział, jako autorki zamieszczanych w piśmie znakomych artykułów, jako recenzentki nadsyłanych materiałów i jako osoby inspirujące kolejnych autorów do pisania, uczestniczące w pracach rady wydawniczej pisma. Należą się im za to słowa naszej serdecznej wdzięczności.

Jest ważne dla polonistów, sławistów, kulturoznawców, dla wszystkich studentów, dla całej naszej młodzieży naukowej, która żyje w warunkach wolności i demokracji, w zjednoczonej Europie, by mogła oddychać dwoma płucami, kulturą Zachodu i Wschodu. Pismo „Etnolingwistyka” dobrze służy tej idei. Chcemy wierzyć, że także w kolejnych latach, kiedy otwiera się perspektywa rzeczywistego i niewymuszanego partnerstwa polsko-rosyjskiego, ta dobra i owocna współpraca będzie się nadal owocnie rozwijać.

Jerzy Bartmiński

30 LAT DOBRYCH KONTAKTÓW
ETNOLINGWISTÓW Z MOSKWY I LUBLINA

Porównywanie etnolingwistyki moskiewskiej i lubelskiej – zapowiedziane w tytule naszej uroczystej okolicznościowej sesji – jest niewątpliwie aktem odwagi ze strony organizatorów. Wystarczy przypomnieć, że Moskwa liczy ponad 12 milionów mieszkańców, a Lublin – ok. 350 tysięcy; etnolingwistyka ma w nauce rosyjskiej potężne umocowanie organizacyjne w postaci osobnego Zakładu Etnolingwistyki i Folkloru w Rosyjskiej Akademii Nauk i w programach dydaktycznych wielu wyższych uczelni, podczas gdy w Lublinie dotąd nie udało się uruchomić na Wydziale Humanistycznym UMCS nawet skromnej specjalności etnolingwistycznej, a redagowanie rocznika (nb. mającego klasę A) jest traktowane jako prywatne hobby grupy entuzjastów, poza ich obowiąz-

kami „statutowymi”. Usprawiedliwieniem tytułowego zestawienia jest jedynie wspianałomyślność i wielkoduszność, z jaką przed laty do lubelskiego i polskiego środowiska odniósł się Profesor Nikita Iljicz Tołstoj, a także wielka życzliwość, z jaką o pracach lubelskich zawsze mówi i pisze Profesor Swietłana Tołstojowa oraz towarzysząca Jej dzisiaj Prof. Jelena Bieriezowicz z Jekaterinburga.

Prof. Nikita Tołstoj, kiedy w roku 1992 odbierał doktorat honorowy UMCS, powiedział dużo dobrych słów o historycznych związkach nauki rosyjskiej i polskiej, przypomniał profesorów-Polaków – Jana Baudouina de Courtenay, Mikołaja Kruszewskiego, Wiktora Porzezińskiego, Jana Łosia, którzy pracowali na uniwersytetach rosyjskich, a szczególnie podkreślał inspirującą rolę krakowskiej szkoły Kazimierza Moszyńskiego.¹ My w Lublinie także poczuwamy się do Baudouina de Courtenay² i Kazimierza Moszyńskiego, czerpiemy też z prac Bronisława Malinowskiego, Anny

¹ Zob. „Etnolingwistyka” 8, s. 317–318.

² Jego prekursorskie poglądy na asymetrię wyrażania płci w języku polskim przypomina w tym numerze „Etnolingwistyki” Jolanta Szpyra-Kozłowska.

Wierzbickiej, ale w szczególności pielęgnujemy związki z etnolingwistyką moskiewską. Jest bowiem tak, że inspiracje krakowskie, o których mówił Nikita Tołstoj, przetworzone w nowym duchu i wzbogacone o koncepcje strukturalno-semiotyczne szkoły moskiewsko-tartuskiej, powróciły na grunt polski i stały się stałym współczynnikiem rozwoju polskiej etnolingwistyki. Przyjęła ona w większym stopniu kurs na współczesność, a poprzez problematykę stereotypu zbliżyła się do lingwistyki kognitywnej.

Koncepcja etnolingwistyki, historycznie uformowana na gruncie niemieckim i amerykańskim, została zasymilowana w Rosji wcześniej niż w Polsce. Zaowocowało to powstaniem dwóch szkół etnolingwistycznych – etymologicznej Władimira Toporowa i dialektologicznej, Nikity Iljicza Tołstoja i Swietłany Tołstojowej. Moskiewska etnolingwistyka ma nastawienie historyczne, sięga do przeszłości języka i kultury, a jej program dobrze oddają tytuły sztandarowego opracowania słownikowego *Slavjanskie drevnosti* i pisma *Živaja starina*. Oba nurty – etymologiczny i dialektologiczny – są w Polsce dobrze znane.

W Lublinie etnolingwistyka wyrastała także z dialektologii, potem objęła folklorystykę, sięgnęła po dane etnograficzne – i to połączenie trzech subdyscyplin zbliżyło nas do szkoły moskiewskiej. To zbliżenie dokonało się za sprawą Profesor Swietłany Tołstojowej, która po raz pierwszy pojawiła się w Lublinie w roku 1978, więc ponad 30 lat temu, i od tego czasu jest tu – na różny sposób – obecna stale. I nie tylko ona – także cała plejada młodszych i starszych badaczy. W kronice zespołu, którą prowadzimy od roku 1974, mamy kilkadziesiąt nazwisk osób z Moskwy i Jekaterinburga. W przygotowaniu jest tom poświęcony etnolingwistyce rosyjskiej.

Naszej dzisiejszej Jubilatce zadedykowaliśmy 21. tom „Etnolingwistyki”, w którym znalazła się też krótka prezentacja Jej drogi naukowej i wybitnych dokonań. Jako kierownik Zakładu Etnolingwistyki i Folkloru w Instytucie Sławistyki Rosyjskiej Akademii Nauk finali-

zuje monumentalne dzieło *Slavjanskie drevnosti*, rozpoczęte przez zmarłego przedwcześnie prof. Nikitę I. Tołstoja. Właśnie w tym roku wydano czwarty, przedostatni tom tego słownika.³

Wybitny jest wkład Profesor Swietłany Tołstojowej w rozwój naukowej współpracy polsko-rosyjskiej – w tym zwłaszcza moskiewsko-lubelskiej – na gruncie etnolingwistyki. Od 1996 jest aktywnym członkiem rady redakcyjnej rocznika „Etnolingwistyka”, doradza i recenzuje nadchodzące materiały, także sama zamieszcza pismo swoimi publikacjami. To głównie dzięki Profesor Tołstojowej (i współpracującej z nią Elenie Bieriezowicz) lubelskie pismo stało się prawdziwym forum wymiany naukowej polsko-rosyjskiej. Pokaże to dobitnie przygotowana już do druku w Wydawnictwie UMCS *Bibliografia „Etnolingwistyki” za lata 1988–2008*.

Związki między środowiskami etnolingwistów z Moskwy i Lublina są długotrwałe i silne. Pisaliśmy o nich wielokrotnie, prezentując moskiewskie prace już w pierwszym tomie naszego rocznika z roku 1988. Przypomnijmy raz jeszcze⁴, że wspólna obu środowiskom jest tematyka badawcza – ludowa kultura i jej duchowość, wierzenia, wizja świata i człowieka. Wspólne są także koncepcje teoretyczne budowane na integralnym i izomorficznym traktowaniu języka i kultury, językoznawstwa i kulturologii. Zarówno dla moskiewskich, jak i lubelskich etnolingwistów bazą materiałową jest połączenie zapisów dialektologicznych, folklorystycznych i etnograficznych – słów, tekstów, zachowań i wierzeń. Zbieżności ujawniają się także w metodach badań terenowych, mapowaniu zebranych danych, pokazywaniu ich zasięgów geograficznych. Wspólnota ta ujawnia się w sposobie syntetycznego ujmowania wyników badań w formie słowników etnolingwistycznych. Zarówno moskiewskie *Slavjanskie drevnosti*, jak lubelski *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, to słowniki nowego typu, pomyślane jako swoiste, językowo-kulturowe syntezы ludowej (tradycyjnej) wiedzy o świecie i czło-

³ Zob. informację o nim w „Notach o książkach”.

⁴ Więcej zob. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Na jubileusz Profesor Swietłany Tołstojowej*, „Etnolingwistyka” 21, s. 9–13.

wieku. Najważniejsza wspólnota polega na antropologicznym podejściu do przedmiotu badań – w centrum zainteresowań zarówno badaczy moskiewskich, jak i lubelskich obecny jest człowiek jako użytkownik języka i reprezentant określonego typu mentalności. U podłoża tego podejścia leży przekonanie, że język i kultura stanowią dwa niezbędne filary służące człowiekowi i budujące tożsamość indywidualną i grupową.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska
ETNOLINGWISTYKA MOSKIEWSKA
Z LUBELSKIEJ PERSPEKTYWY

Jubileusz 70-lecia urodzin Swietłany Tołstojowej i Jerzego Bartmińskiego, a także ponad 30-letnie kontakty zespołów etnolingwistycznych – moskiewskiego i lubelskiego – skłaniają do refleksji na temat samej dyscypliny badawczej, stosowanych metod, prowadzonych badań, recepcji prac i inspiracji.

Jeśli spojrzeć na badania etnolingwistyczne w Rosji z polskiej, a dokładniej lubelskiej perspektywy, dostrzegamy w nich ciągłość wynikającą z pielęgnowania tradycji XIX-wiecznej szkoły mitologicznej lat 60. i 70. XIX w.: A. N. Afanasjewa, F. J. Buszajewa, D. K. Zielenina, i dalej idąc – szkoły braci Grimm. Na rozwój etnolingwistyki w Rosji ważny wpływ miała też austriacka szkoła Wörter und Sachen, która postulowała wiązanie wyników lingwo geografii i etnografii. Pisał o tym Nikita Iljicz Tołstoj, który etnolingwistykę definiował na dwa sposoby: wąsko i szeroko. Wąsko pojmowaną etnolingwistykę łączył z podejściem lingwistycznym, ukierunkowującym badacza na rozpatrywanie relacji między językiem i duchową kulturą, językiem i mentalnością (Tołstoj 1995: 27). Etnolingwistykę pojmowaną szeroko wyprowadzał poza ramy językoznawstwa, traktował jako dyscyplinę kompleksową, semiotyczną, uznając, że jej przedmiotem jest nie język, lecz „plan treści kultury, ludowej psychologii i mitologii niezależnie od środków i sposobów jej formalnego wyrażania (słowo, obrzęd, przedmiot, obrzęd, wyobrażenie)” (Tołstoj

Dedykując Profesor Swietłanie M. Tołstojowej na 70-lecie Jej urodzin 21. tom „Etnolingwistyki”, który dziś zostanie Jubilatce wręczony, chcemy publicznie i symbolicznie wyrazić nasze uznanie dla Jej dokonań i podziękować za okazywane nam zainteresowanie i życzliwość. Także za ogromny wkład w tworzenie międzynarodowego środowiska etnolingwistycznego, w którym jest dobrym duchem.

1995: 39–40). Do jego opisu proponował stosować pojęcia oraz metody badawcze właściwe lingwistyce (zwłaszcza dialektologii, komparatyście, semantyce, składni, pragmatyce, geografii lingwistycznej i lingwistyce kognitywnej).

Lingwistyczne pojmowanie etnolingwistyki rezultuje badaniami językowej konceptualizacji świata (Padučeva 1996, Bulygina, Šmelev 1997, Apresjan 1980, 2004, 2006, Arutjunova 2000), człowieka (Arutjunova 1999a, b), kultury (Sofronova, Filatova 2006), także opisanymi kategoriami językowych i kulturowych: liczby i ilości, czasu, przestrzeni, komizmu (Arutjunova 1988, 2003, 2005, 2006, 2007, Bulygina, Šmelev 1988, Arutjunova, Janko 2001, Arutjunova, Levontina 2000), wybranych konceptów (np. pamięci, Bragina 2007) czy kluczowych pojęć rosyjskiego językowego obrazu świata (Zalizinjak, Levontina, Šmelev 2005).

Rozumienie **semiotyczne** łączone jest w etnolingwistyce rosyjskiej – z dwiema szkołami badawczymi: etymologiczną i dialektologiczną. **Szkoła etymologiczna**, kojarzona powszechnie z Wiaczesławem Iwanowem i Władimirem Toporowem (1965, 1974), wyrosła ze strukturalizmu, podejmowała problem rekonstrukcji „dawnych stanów kultury z akcentem na język”, w tym zwłaszcza wyobrażeń mitologicznych, panteonu, rytuału, instytucji społecznych, a także ewolucji niektórych istotnych stron kultury materialnej Słowian, Bałtów, indoeuropejczyków itp.

Szkoła dialektologiczna, stworzona przez Swietłanę i Nikitę Tołstojów, za przedmiot przyjęła badanie „języka kultury”, skupiła uwagę na rodzajach, gatunkach i formach: wer-